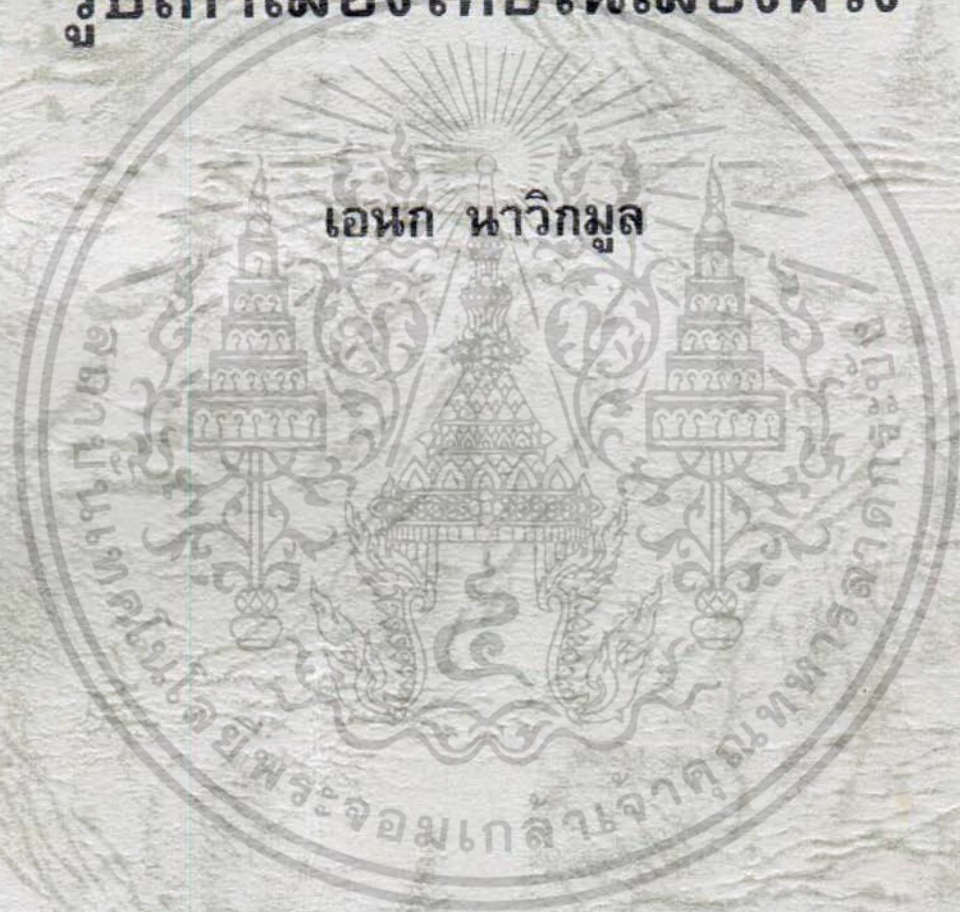

ธีรพจน์ จรูญศรี รูปเก่าเมืองไทยในเมืองฝรั่ง

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ผู้เขียน: เหนก นาวิกมูล

ชื่อบทความ: อธิพจน์ จรูญศรี

รูปเก่าเมืองไทยในเมืองฝรั่ง

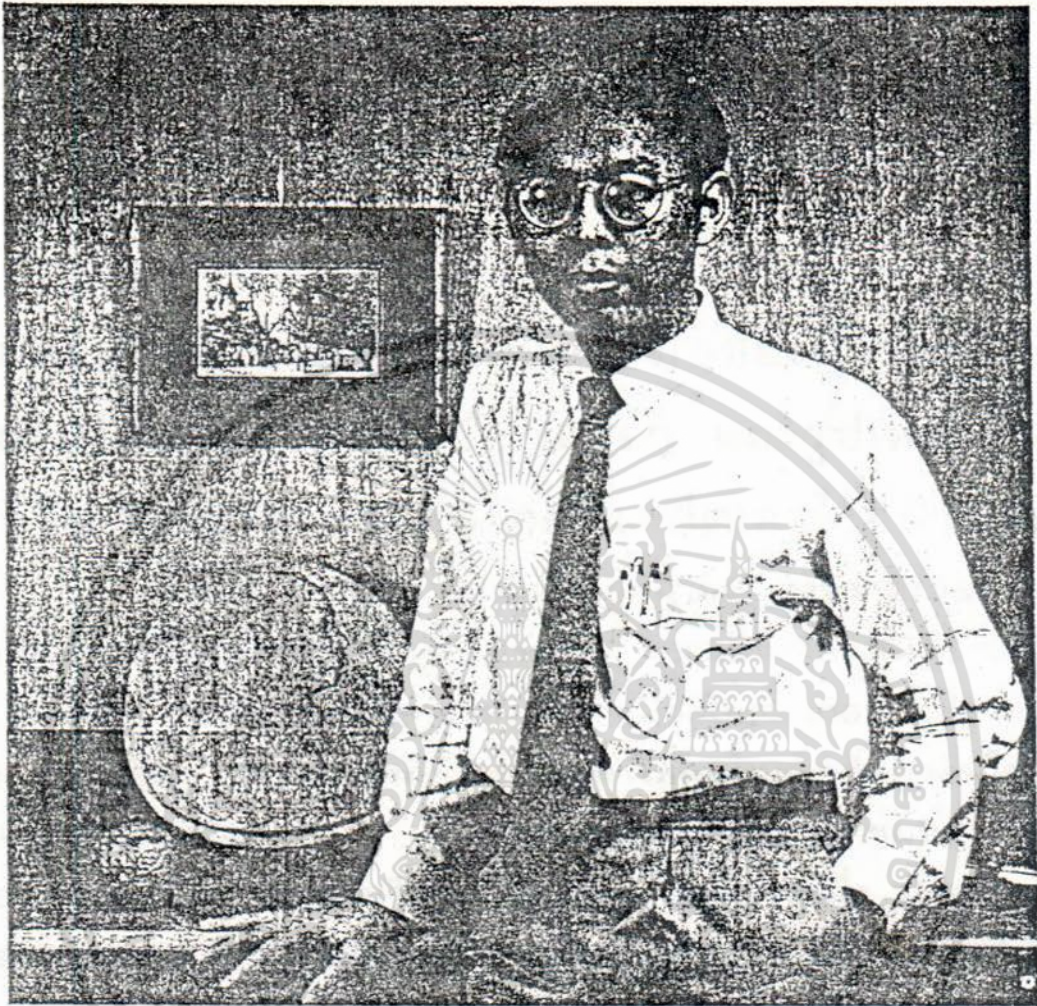
ที่มา: สารคดี ปีที่ ๓ (เมษายน ๒๕๓๐) หน้า ๑๐๓-๑๑๑

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ธีรพจน์ จรุงศิริ

ผู้บังคับการกองบินที่ ๖

ธีรพจน์ จรุงศิริ

จอมเกล้าเจ้าคุณทหาร

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ธีรพจน์ จรูญศรี

รูปเก่าเมืองไทยในเมืองฝรั่ง

เอเนก นาวิกมูล

ความละเอียดความประณีตและฝีมือของผู้วาดสะกดให้คนดูต้องเพ่งพิศแผ่นภาพกันรูปละหน้า ๆ และรูปเหล่านี้บรรจุเรื่องราว ชีวิต วิญญาณ ของคนไทยในอดีตเอาไว้อย่างน่าดูน่าชม

ธีรพจน์ จรูญศรี หน่อมหนักกฎหมายร่างสูงจากสงขลา เป็นนักสะสมรูปเก่าเมืองไทยที่ไปปรากฏอยู่ในต่างประเทศ เขาเป็นเพื่อนสนิทของกษิติส และลลิตา โรจนกร คู่สามีภรรยาที่เล่นเรื่องรูปเก่าเมืองไทยมาก่อน รูปวาดเมืองไทยของกษิติส และลลิตา บางชุดเคยตีพิมพ์เผยแพร่ให้คนไทยได้ตื่นตาตื่นใจไปบ้างแล้วในหนังสือศิลปวัฒนธรรม กับเคยตั้งแสดงให้ประชาชนชมของจริงกันที่โรงแรมบางกอก เพนนินซูล่า (โรงแรมริเจนท์ ปัจจุบัน) อีกคราวหนึ่ง ปัจจุบันทั้งสองใช้ชีวิตอยู่ในต่างประเทศ ส่วนธีรพจน์ใช้ชีวิตอยู่ในเมืองไทย แต่มักเดินทางไปพบกับกษิติส ลลิตา เพื่อค้นหารูปอันมีค่าทั้งหลายนำกลับมาเมืองไทยแทบทุกปี ธีรพจน์มีรูปอันล้ำค่าน่าสนใจอยู่ไม่น้อย และส่วนใหญ่เป็นรูปที่ยังไม่ค่อยมีใครนำออกมาเผยแพร่

ถึงแม้เขาจะเริ่มเก็บรูปอย่างจริงจังเมื่อไม่กี่ปีมานี้ และมีเวลาที่จะไปเสาะหาสิ่งของด้วยตัวเองเพียงชั่วครั้งชั่วคราว แต่ธีรพจน์ก็สามารถเสาะหารวบรวมรูปเก่าทั้งหลายมาเก็บรักษาสำหรับเป็นมรดกของคนรุ่นหลังมากพอสมควร รูปบางรูปเก่าลึกลงไปถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชหรือนับย้อนขึ้นไปเมื่อ ๓๐๐ ปีก่อน และหลายรูปเป็นผลงานของศิลปินชาวยุโรปเมื่อ ๘๐-๑๐๐ กว่าปีก่อน ตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๔-๕ ของไทย ความละเอียด ความประณีต และฝีมือของผู้วาดสะกดให้คนดูต้องเพ่งพิศแผ่นภาพกันรูปละหน้า ๆ รูปเหล่านี้บรรจุเรื่องราว ชีวิต วิญญาณ ของคนไทยในอดีตเอาไว้อย่างน่าดูน่าชม มีทั้งชีวิตของคนสามัญ ไพร่ ทาส ขุนนาง ตลอดจนกระทั่งถึงพระมหากษัตริย์ ผู้ทรงมีความมั่งคั่งร่ำรวย รวมทั้งภูมิประเทศ บ้านเมือง ป่าเขา และรูปเหตุการณ์ต่าง ๆ หลากหลาย

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

เขาได้รูปเหล่านี้มาด้วยเงิน ราคา ไม่ใช่ถูกๆ เลย จุดประสงค์ก็เพื่อให้คนไทยได้เห็นประวัติศาสตร์ของตัวเองได้เห็นความงามจากศิลปะการวาดภาพของจิตรกร จะได้มีความคิดช่วยกันดูแลรักษามรดกของชาติกันไป

ธีรพจน์ อายุ ๓๔ ปี เกิดเมื่อวันที่ ๒๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๖ ที่จังหวัดสงขลา เรียนหนังสือและเติบโตที่สงขลามาดลอดจนกระทั่งเมื่อจบชั้น ม.ศ. ๕ จากโรงเรียนวรรณาริเฉลิมแล้ว จึงเข้ามาเรียนกฎหมายที่คณะรัฐศาสตร์ นิติศาสตร์ (สมัยนั้นยังรวมกัน) ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อจบการศึกษาแล้ว ได้เข้าทำงานในสำนักงานทนายความแห่งหนึ่งอยู่เป็นระยะเวลาประมาณ ๔ ปี ต่อจากนั้นจึงออกมาดำเนินธุรกิจเอง เป็นเจ้าของสำนักงานกฎหมาย คอยให้คำปรึกษาด้านกฎหมายแก่บริษัทใหญ่ในและนอกประเทศ

เมื่อตอนเป็นเด็กนักเรียนชั้นประถม ขณะไปเรียนหนังสือที่โรงเรียนแสงทองวิทยา อ.หาดใหญ่ ธีรพจน์สนใจการเล่นแสดมปีตามอย่างเด็กทั่วไป ที่นั่นอาจารย์ชาวต่างประเทศบางคนมีแสดมปีนานาชาติให้เด็กนักเรียนหาแสดมปีไทยไปแลกด้วย ธีรพจน์สนุกเพลิดเพลินกับแสดมปีไม่น้อย เขารักและสนใจแสดมปีถึงขนาดเคยขึ้นมาจากเที่ยวเดินซื้อแสดมปีไปจากกรุงเทพฯ ลงไปเก็บที่สงขลา แต่ปัจจุบันเขาไม่ได้เก็บแสดมปีอีกแล้ว อาจเป็นเพราะเห็นว่าพันวัย และไม่มีเวลาดิตตามซื้อเหมือนแต่ก่อน เขาเคยสนใจเก็บพรมอยู่บ้าง แต่ไม่ได้เก็บอย่างจริงจัง ต่อมาเมื่อได้เห็นรูปเก่า แผนที่เก่า ซึ่งกษัตริสและลลิตาสะสมกับได้แลกเปลี่ยนความรู้ความคิดเห็นกันแล้ว ธีรพจน์จึงเริ่มให้ความสนใจกับรูปเก่าเมืองไทยเป็นอย่างยิ่ง

เขากล่าวว่า “ของบางอย่างที่เป็นของไทย ชาวต่างประเทศอาจไม่รู้ค่า (เพราะไม่รู้จัก หรือไม่สนใจ) แต่เราเองเมื่อเห็น เรามีความรู้สึกว่ามันเป็นของที่น่าจะเป็นสมบัติให้คนไทยหรือเยาวชนรุ่นต่อไปมีโอกาสเห็นหรือมีโอกาสสัมผัสว่าสิ่งที่ชาวต่างประเทศมองประเทศไทย บันทึกเรื่องเกี่ยวกับเมืองไทยมีอะไรบ้าง ในความคิดเห็นส่วนตัวแล้ว บ้านเราเอง เรื่องเอกสารสิ่งพิมพ์ หรือกระดาษ พวกนี้ไม่ค่อยมีคนเห็นคุณค่ามากนัก ไม่คิดว่าเมื่อนาน ๆ ไปแล้วมันจะสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นมาในประวัติศาสตร์ ผมไม่รู้แน่ว่าตัวเองแก่หรือเปล่าในการมาชอบของพวกนี้...”

“ลลิตา กับกษัตริสเป็นคนกรุงเทพฯ กษัตริสนี้เป็นเพื่อนสนิทผมคนหนึ่ง เมื่อสมัยเรียนที่จุฬาฯ เขาเรียนรัฐศาสตร์ เป็นนักรักบี้ เขาเริ่มเก็บแผนที่โบราณ เมื่อเขาอยู่เมืองนอก...ไปอยู่สวิสเซอร์แลนด์ ขณะที่เขาอยู่สวิส ผมแวะไปหาเขาแทบทุกปี...ปีละครั้ง ไปเรื่องงานด้วยไปเที่ยวด้วย เมื่อแวะไปหาเขาก็เห็นของพวกที่เราก็อชอบด้วย เวลาเราไปเมืองนอกแวะมาฝรั่งเศส เราก็อไปเดินหาเอง เดินหาในปารีส”

“บางเมืองก็ไปกับกษัตริสกับลลิตา ไปเดินดูตามตลาดของเก่า คือเที่ยวด้วยดูด้วย แต่เที่ยวของเราเนี่ย ส่วนหนึ่งเราจะมองว่าที่ไหนจะมีตลาดของเก่า เราก็อไปดูก่อน เมืองนอกเนี่ย เขาก็มีคล้ายกับเป็นปฏิทิน เขาจะบอกเลยว่าวันที่เท่านั้นเท่านั้นจะมีตลาดของเก่าอยู่ที่เมืองนี้ตลาดนี้ บางทีมันจะย้ายไปเหมือนอย่างงานประจำปี โอนไปเรื่อย ๆ นอกจากตลาดไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

หมัทท์ในฝรั่งเศส นั้นมีทุกเสาร์อาทิตย์อย่างสนามหลวงของเรา...เป็นตลาดของเก่า เราก็ก็นไปดู ถ้าเราเห็นว่าเมืองไหนใกล้บ้านที่เราไปพัก เราอาจขับรถไปแล้วแวะเดินดู ส่วนมากมีเฟอร์นิเจอร์บ้าง อะไรบ้าง เราจะพยายามดูแต่ส่วนที่เป็นเอกสาร ถ้าเจอก็จะไปค้น ๆ ค้น ๆ”

ที่นี้การค้น ส่วนมากเรียกว่า ๘๐ หรือ ๘๕ เพอร์เซ็นต์ มันไม่ใช่ของเมืองไทยหรือของเอเชีย มันเป็นของยุโรปโบราณ เป็นรูปเรือบต่าง ๆ ของยุโรป โอกาสมีน้อยมากที่จะเจอของเอเชียเพราะเขาไม่รู้ว่าเขาจะเอาของเอเชียมาขายใคร คือค่าราคามันน้อยกว่า พอเราไปเจอ มันก็มีคุณค่าสำหรับเรา เพราะเราเองเป็นคนเอเชีย เรารู้ว่าที่มาของมันเป็นอย่างไรร เราก็ออกกลับมา”

“ผมเริ่มเก็บจริง ๆ ก็ตั้งแต่ประมาณ ๓ ปีมาแล้ว (พ.ศ. ๒๕๒๗) ก่อนนี้เคยไปเมืองนอก ได้เห็นแล้ว แต่มันไม่มีโอกาสซื้อ ..การได้ของนี้มันอยู่ที่โอกาสด้วย ไปติดต่องานไปประชุมที่แรกเราไม่รู้แหล่งของพวกนี้ เราก็ก็นไปซื้อ แต่พอไปหลาย ๆ ครั้งเราก็ก็นเริ่มรู้ว่าควรจะไปดูที่ไหน ยังไง...”

“รูปแผ่นแรกที่ผมได้มาคือรูปรัชกาลที่ ๕ ที่อยู่หลังโต๊ะทำงาน” เขาหมายถึงรูปวาดลายเส้นรัชกาลที่ ๕ บนหน้าปกหนังสือพิมพ์ที่มีชื่อเสียงมากฉบับหนึ่งของฝรั่งเศส คือ เลอ เพอติท เจอร์แนล ซึ่งมีจิตรกรฝีมือดีวาดรูปทั้งบนหน้าปก และในเนื้อเรื่องข่าวแพรวพราวเต็มไปทั้งฉบับ รูปเมืองไทยเองก็เคยได้รับเกียรติให้ช่างฝรั่งเศสวาดลงแผ่นปกอยู่หลายครั้ง บางครั้งก็ลงข้างใน ส่วนใหญ่เป็นรูปรัชกาลที่ ๕ พระราชินี เจ้านาย นอกนั้นเป็นรูปบ้านเมืองงามไม่มีที่ติ ภาพเหล่านี้สมัยนี้ ส่วนใหญ่วาดจากภาพถ่าย ถือเป็นงานศิลปะอย่างหนึ่ง บางภาพมีการพิมพ์สีลงไปแล้วเสร็จสรรพ ดังเช่นรูปรัชกาลที่ ๕ ที่กล่าวถึง รูปพระบรมมหาราชวัง หรือรูปพระนางซุสสีไทเฮา เป็นต้น

ธีรพจน์ให้ข้อสังเกตว่า รูปวาดเมืองไทย ปรากฏอยู่ในหนังสือของฝรั่งเศสมาก เพราะเรามีการติดต่อกับฝรั่งเศสมาเป็นเวลานาน และเมื่อฝรั่งเศสเข้ามาแผ่อิทธิพลในอินโดจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งแถบเวียดนาม ลาว และเขมร ในฐานะที่เมืองไทยเป็นเมืองใกล้เคียง และฝรั่งเศสจำเป็นต้องเข้ามาเกี่ยวข้องกับด้วย เช่น มาดำเนินงานทางการทูต มาสำรวจเส้นทางเมื่อข้าราชการฝรั่งเศสหรือนักเดินทางของฝรั่งเศสกลับไปทำราชการ ไปพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับอินโดจีน ก็มักมีรูปเมืองไทยปรากฏควบคู่ไปด้วยเสมอ ๆ มากบ้างน้อยบ้างแล้วแต่การเดินทางและความสนใจของคนนั้น ๆ เวลาไปหาหนังสือตามร้านขายหนังสือเก่า เขาจึงมักมุ่งไปดูหนังสือในหมวดอินโดจีนเป็นหลัก และรูปวาดหรือหนังสือซึ่งมีรูปเมืองไทยที่เขาได้มา ส่วนใหญ่ก็ซื้อมาจากฝรั่งเศสนั่นเอง

นอกจากรูปรัชกาลที่ ๕ ที่เขาประทับใจในบุคลิกอันงามสง่าของพระองค์เช่นเดียวกับที่คนไทยทั่วทั้งประเทศรู้สึกแล้ว ภาพเก่าแผ่นหนึ่งที่กระตุ้นให้เขารู้สึกสนุก ทำให้อยากรวบรวมรูปเก่า ๆ มากขึ้นก็คือ ภาพวาดลายเส้นพระธาตุนพเมือ ๑๐๐ กว่าปีมาแล้ว หรือเมื่อสมัยรัชกาลที่ ๔

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่นอนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

พระธาตุพนมเป็นที่เคารพสักการะของคนไทยทั่วทั้งประเทศ หลังจากตั้งต้น ยืนยงอยู่เป็นเวลานานก็ถูกพายุพัดพังทะลายลงมาทั้งองค์กลายเป็นซากอิฐไปในบัดดลเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๕๑๘ เป็นที่เสียดายเสียใจแก่คนไทยทั่วไปอย่างยิ่ง ต่อมาไม่นาน รัฐบาลจึงได้จัดการปฏิสังขรณ์องค์พระธาตุพนมขึ้นใหม่เพื่อเรียกขวัญประชาชนคนคั้นมาถึงแม่รูปवादที่ธีรพจน์ ได้มานี้ ไม่ได้เกี่ยวข้องกับปฏิสังขรณ์พระธาตุพนมแต่อย่างใด แต่เขาก็รู้สึกว่ามันเป็นอนุสรณ์ชิ้นสำคัญชิ้นหนึ่งที่จะแสดงให้เราเห็นว่าครั้งหนึ่งในอดีต พระธาตุพนมเมื่อศตวรรษ ก่อนโน้นหน้าตาเป็นอย่างไร และภาพดังกล่าวนี้เขาเชื่อว่าน้อยคนนักจะได้เคยเห็น ธีรพจน์ สามารถหารูปพระธาตุพนมแบบเดียวกันนี้มาได้ถึง ๒ ภาพ ภาพหนึ่งรวมอยู่ในหนังสือ เลอ ทัวร์ เดอ มอง อันเป็นหนังสือบันทึกการท่องเที่ยวต่าง ๆ ทั่วทุกมุมโลก ตีพิมพ์อย่างดี และเขาสามารถหาชนิดเต็มเล่มสมบูรณ์มาได้เล่มหนึ่งตัวรูปยังไม่ถูกระบายสีหรือมีรอยยับย่น ฉีกขาดเลย อีกรูปหนึ่งได้มาในลักษณะเป็นแผ่นคือ ผู้ชายฉีกออกมาจากเล่ม ขยายแบบแผ่น รูปแผ่นเดียวและมีการระบายสีแล้ว เขาเอารูประบายสีนี้มาใส่กรอบแขวนไว้ดูเล่น

การที่จะได้รูปเก่ามาแต่ละรูปไม่ใช่ของง่าย บางครั้งไปเดินอยู่ทั้งวันอาจไม่ได้ อะไรกลับมาเลยก็ได้ เพราะฉะนั้นหากจะสะสมภาพเก่าให้ได้จำนวนมาก ๆ แล้ว จึงจำเป็นต้องมีความอดสาหะพยายาม และหมั่นติดตาม หมั่นดู หมั่นคั้นเป็นอย่างอย่างยิ่ง (ที่สำคัญ มาก ๆ พอกันอีกอย่างหนึ่งก็คือต้องมีเงินก้อนใหญ่ ๆ เป็นทุนไปต่อสู้กับคนขายด้วย) ธีรพจน์เล่าถึงวิธีการซื้อหาภาพว่าเขามีวิธีซื้ออยู่ ๒ แบบคือ นอกจากจะไปเดินหาด้วยตัวเอง แล้ว ก็ฝากให้เพื่อน คือกษิติสและลลิตาช่วยดูแลบอกข่าวให้ หรือประสานงานกับเจ้าของร้าน ขายเป็นรูปเก่าส่งรูปที่จะขายนั้นมาให้เลือกถึงเมืองไทยโดยตรงเลยทีเดียว

“เวลา dealer (พ่อค้า) เขาส่งรูปมาทางกษิติส ผมก็ขอให้เขาช่วยดูให้ด้วย” เขาอธิบายรายละเอียด “ช่วยดูว่าอันไหนเราพอจะเก็บได้บ้าง เพราะจริง ๆ แล้ว คน ๆ เดียว ไม่สามารถเก็บอะไรได้หมด ของมันราคาแพง...แล้วเราเองก็ไม่ได้ร่ำไม่ได้รวย เพราะฉะนั้น ก็ต้องช่วยกัน อันไหนที่มันสำคัญก็พยายามจะเก็บไว้ พยายามเลือกเท่าที่กำลังมี แต่ไม่ใช่ เลือกของที่ดีที่สุด เพราะของดีที่สุดราคามันแพงมาก ๆ อย่างจดหมายของสมเด็จพระ ยาดำรงฯ สมัยรัชกาลที่ ๕ สองหมื่นห้าพันบาทต่อฉบับเดียว...ต่อฉบับเดียวนะ ...เป็นของ จากอังกฤษ เราซื้อไม่ไหว อย่างลลิตากับกษิติสเขาก็ช่วยดูเขามีอะไรเขาก็โทร. มาคุย มี อะไรก็บอกกันมา ดีลเลอร์นี้จะส่งรายการไปให้เขาดูตลอด”

“พวกดีลเลอร์เขามีทั้งแผนที่เก่า สิ่งพิมพ์เก่า สิ่งพิมพ์โบราณ ถ้าไปเจอเข้า เขา จะแพ็คส่งมาให้เราดู ถ้าเราเอา เราก็เลือกไว้แล้วส่งเงินไปให้เขา ที่เหลือก็ส่งคืนไปด้วย มัน เป็นระบบ เมืองนอกเขาเชื่อใจกันเพราะเราเป็นลูกค้าค่อนข้างประจำ ซึ่งลูกค้าประจำก็มีอยู่ ไม่กี่คน ในแต่ละแบบ เพราะฉะนั้นเขาจะเชื่อใจเรา เขาส่งของมาให้ดูก่อนเลย บอกราคามา เสร็จในแต่ละรูป”

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

รูปพวกนี้ราคาไม่แน่นอน บางทีรูปเดียวกัน แผ่นหนึ่งอาจจะราคา ๑๐ ปอนด์ (ปอนด์หนึ่งราคาราว ๔๑ บาท) อีกแผ่นหนึ่งอาจจะราคา ๑๕ ปอนด์ มันขึ้นอยู่กับคุณภาพ ระดับ ๑๐๐ บาท นี่ไม่ค่อยมี ส่วนมากจะเกิน ๔๐๐ บาท ขึ้นไป ที่สูงมากก็หมิ่นกว่าบาท หมิ่นแปด ต่อชิ้นเดียว แผ่นที่บางฉบับราคาตั้ง ๒ หมิ่น ๓ พันบาทต่อชิ้นเดียว เป็นออริจินอล (ต้นฉบับ) เลย ก็ซื้อ...อันนี้มันแล้วแต่ความรู้สึกของเรา ทีนี้บางทีบอกตรง ๆ ราคาไม่ใช่เรื่องกำหนดคุณภาพ บางครั้งราคามันก็ขึ้นอยู่กับความพอใจของเราด้วย จะว่าบ้าหรือไม่ บ้านี้มันวัดกันยาก มันขึ้นอยู่กับความพร้อม บางคนอาจมองของพวกนี้ว่า ๑๐ บาทเขาก็ไม่ซื้อ แต่เราถึงจะเป็น ๑๐๐ บาทเขาก็เอา”

ธีรพจน์คุยต่อไปยังเรื่องระบายสีอีก เขากล่าวว่า “การระบายสีก็เหมือนกัน รูปเดียวกันถ้าคนหนึ่งระบายอาจจะราคาแพงกว่าอีกคนระบาย เขามีสไตล์ของเขา บางคนระบายแล้วดูเข้า บางคนดูแล้วอ่อน เขาเป็นนักระบายมืออาชีพ...อย่างไรอังกฤษจะมีเลย์พวกนี้ระบายสี เอารูปขาวดำไปให้เขาให้เขาจะระบายสีให้เสร็จ”

รูปเมืองไทยส่วนใหญ่ที่ธีรพจน์หามาได้เป็นรูปที่ฉีกออกมาจากหนังสือพิมพ์ทั้งของอังกฤษและฝรั่งเศส เขาอธิบายว่า หนังสือเล่มใดที่ซารุดมาก ขายเป็นเล่มไม่ได้ราคาดีพอ เจ้าของร้านอาจจะเอาหนังสือมาฉีกเอารูปดี ๆ ออกมาขายเป็นแผ่น ซึ่งก็ขายได้ราคาดีไม่น้อย (ในกรณีที่ทางร้านฉีกรูปขายนี้ หากผู้ซื้อไม่ผ่านหนังสือเก่ามามาก ๆ มักจะไม่ค่อยรู้ว่ารูปนั้นมีที่มาอย่างไร ฉีกมาจากหนังสือเล่มไหน) บางรูปยังไม่ระบายสี บางรูประบายสีแล้ว บางรูปใส่อยู่ในแฟ้มให้พลิกเลือก บางรูปก็ใส่กรอบเสร็จ บางรูปผนึกไว้ในฉากกระดาษอย่างกระดาษในกรอบรูป ใครสนใจรูปไหนก็เลือกได้ตามใจชอบ พอเข้าไปในร้านแล้วก็ไม่ต้องพูดพล่ามทำเพลง รีบทำเวลาพลิกดูรูปที่มีอยู่มากมายมหาศาล ค้นเอาแต่รูปที่ตัวสนใจ เจอบ้างไม่เจอบ้างแล้วแต่โชคและจังหวะ...

รูปวาดบางรูปน่าสนใจตรงที่มีมุมมองใกล้เคียงกันมาก แทบจะเป็นมุมเดียวกัน แต่ช่างวาดเป็นคนละคนก็มี ฝีมือต่างกันไปตามแต่ความชำนาญ บางทีรูปมุมเดียวกัน รูปหนึ่งเขียนเล่าบรรยายเป็นภาษาอังกฤษ อีกรูปหนึ่งเขียนคำบรรยายเป็นภาษาฝรั่งเศส นอกนั้นเหมือนกันเกือบแทบทุกส่วน ใครที่พลิกดูหนังสือฝรั่งมาก ๆ คงจะเข้าใจความแตกต่างนี้ ยกตัวอย่างง่าย ๆ เช่นรูปวาดในหนังสือของลาลูแบร์ ของดาซาร์ด สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีรูปเรือวาดคล้าย ๆ กัน หรือรูปวาดในหนังสือของ เจ. ทอมสัน กับของนางแอนนา เลียวโนเวนส์ สมัยรัชกาลที่ ๔ บางรูปวาดจากรูปถ่ายแผ่นเดียวกัน เวลาซื้อหามาได้ลองมานั่งเปรียบเทียบดูจะสนุกไม่น้อย

นอกจากรูปชนิดแผ่น ธีรพจน์ สามารถซื้อหนังสือเก่าที่พิมพ์เป็นเล่มอย่างดีและมีรูปเมืองไทยตีพิมพ์ประกอบอยู่ข้างในด้วยมาหลายเล่ม บางเล่มมีรูปเมืองไทยเพียง ๒-๓ รูป นอกนั้นเป็นรูปลาว เขมร ญวน แต่เขาก็ยอมเสียเงินซื้อมาเพราะความสามารถในการวาดภาพลายเส้นของช่างยุโรปนั้นมีคุณค่าอย่างเหลือหลาย

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

หลายท่านอาจสงสัยว่ารูปวาดเหล่านี้เขาทำออกมาได้อย่างไร ข้อนี้ก็กล่าวอย่างย่อ ๆ ได้ว่า ภาพวาดส่วนใหญ่ เขาใช้เหล็กสารพัดขนาดมาวาดมาแกะลงไปบนแผ่นโลหะหน้ามาตีพิมพ์แทบทั้งสิ้น อีกอย่างหนึ่งถ้ารูปเก่ามากหากไม่วาดลงบนแผ่นโลหะก็วาดลงบนแม่พิมพ์ไม้ แล้วแกะเอาด้วยวิธีแบบต่างๆ เหมือนกัน สาเหตุที่ต้องใช้มือวาด ไม่ใช่วิธีเอารูปถ่ายมาแกะพล็อกด้วยน้ำยาเคมีก็เพราะสมัยโบราณยังไม่มีรูปถ่ายอย่างหนึ่ง และถึงจะมีรูปถ่ายเหมือนจริงแล้ว ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ของไทยประมาณ ๑๕๐ ปีก่อน) แต่เขาก็ยังทำแม่พิมพ์จากรูปถ่ายโดยตรงไม่ค่อยได้หรือถึงจะได้ก็เป็นวิธีที่ยังไม่ลงตัว เพิ่งมาทำสำเร็จเอาเมื่อสมัยรัชกาลที่ ๕ แต่ถึงกระนั้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ ฝรั่งเศสก็ยังนิยมวาดรูปลายเส้นตามแบบโบราณอยู่มาก ผู้วาดภาพเหล่านี้ สมควรยกย่องว่ามีความสามารถและมีความอดุสาหะมาก เขาสามารถวาดและแกะภาพให้เหมือนของจริงได้อย่างไม่น่าเชื่อ อีกอย่างหนึ่งที่น่าทึ่งคือ เขาวาดกันเป็นหมื่นๆ แสนๆ รูป หนังสือบางเล่มมีรูปประกอบนับพันรูปล้วนเป็นรูปวาดลายเส้นบนแม่พิมพ์โลหะทั้งสิ้น

ในเมืองไทยเรา การวาดรูปประกอบในหนังสือตีพิมพ์มีมาแต่สมัยรัชกาลที่ ๓ ดังเช่นที่ปรากฏในหนังสือบางกอกกริเตอร์เตอร์ ชุดตีพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๓๘๗ แต่การวาดภาพประกอบของเราไม่ค่อยเจริญก้าวหน้า เราขาดช่างแกะภาพกันมาก หนังสือโดยทั่วไปจึงไม่ค่อยมีรูป คงมีแต่ตัวหนังสืออยู่เต็มหน้า พอถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จ้างครูญี่ปุ่นมาสอนนักโทษให้รู้จักแกะแม่พิมพ์ให้สำหรับใช้พิมพ์ในหนังสือ ก็จึงได้เริ่มเรียนวิชาแกะแม่พิมพ์กันจริงจังขึ้น นักแกะแม่พิมพ์ที่มีชื่อเสียงในสมัยนั้นได้แก่นายแดง อดีตนักโทษผู้กลับตัว ภายหลังได้เป็นครูสอนนักเรียนที่โรงเรียนเพาะช่าง แต่น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่งที่วิชาแกะแม่พิมพ์ไม่ในประเทศไทยยังไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร ไม่ค่อยมีใครให้ความสนใจพัฒนากันมากนัก ส่วนเรื่องแกะแม่พิมพ์โลหะอย่างฝรั่งนั้น เมืองไทยยังก้าวไปไม่ถึง แม้ถึงทุกวันนี้ก็ยังหาคนวาดแม่พิมพ์ทำภาพอย่างของฝรั่งสมัย ๘๐-๙๐ ปีก่อนไม่ได้ การที่ฝรั่งได้วาดรูปเมืองไทยด้วยฝีมือไว้ จึงถือเป็นคุณอย่างหนึ่ง คือทำให้อนุชนรุ่นหลังได้เห็นในสิ่งที่เราไม่ค่อยได้เห็น ได้บันทึกกัน

ในปัจจุบัน การหารูปเก่า นับวันจะยิ่งยากเย็นขึ้น ยิ่งหากใครใช้วิธีเดินสุ่มหาโดยไม่ติดต่อกับร้านขายหนังสือ หรือขายสิ่งพิมพ์เก่าเลย ก็จะมีโอกาสได้รูปน้อยมาก ถ้าเป็นประเภทหนังสือจะหายากเย็นกว่ารูปแผ่นๆ เป็นหลายเท่า (ม.ล.มานิจ ชุมสาย นักสะสมหนังสือเก่าของเมืองไทยที่เขียนเป็นภาษาต่างประเทศก็ยืนยันเช่นนี้ ของเก่านับวันจะงวดเข้าและมีราคาแพงยิ่งขึ้นทุกที) แต่ถึงกระนั้น สำหรับผู้มีใจรัก มีศรัทธาที่จะทำอะไรย่อมไม่หวั่นวิตกถึงปัญหาข้อนี้ เขาย่อมฝ่าฟันอุปสรรคไปได้เสมอ

ในเวลาอันจำกัดระหว่างที่ธีรพจน์เดินทางไปต่างประเทศ เขาเสียสละเวลาไปดูร้านหนังสือเก่าด้วยความมุ่งมั่น ธีรพจน์นำรูปเก่าเมืองไทยอันเต็มไปด้วยคุณค่าทางศิลปะและประวัติศาสตร์กลับมาที่ละชั้นสองชั้นด้วยกำลังศรัทธาของเขา แน่แน่นอนว่าเขาต้องใช้เงินจกการรทำงานเพื่อการนี้ไปไม่น้อย แต่เขาก็ยินดีสละเมื่อนุญเขาก็กล่าวว่่าน่าเสียดายที่บ้านเราไม่ว่าการณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ไม่ค่อยให้ความสำคัญกับการเก็บสะสมเท่าไรนัก ยิ่งเป็นเอกสารแล้ว เราทิ้งขว้างกันมานาน (เห็นได้จากตัวอย่าง กรณีจดหมายรายวันของโกษาปานเมื่อ ๓๐๐ ปีก่อน แทนที่จะมาอยู่ในเมืองไทย กลับไปอยู่ในฝรั่งเศส) อีกอย่างหนึ่งสภาพภูมิอากาศร้อนขึ้นก็มีส่วนช่วยทำลายเอกสารให้เก่ากรอบผุพังได้ง่ายกว่าในเมืองหนาว แต่ว่ากันจริง ๆ แล้วเหตุผลข้อหลังนี้ยังมีทางแก้ไขได้ ในเมื่อปัจจุบันเรามีหอจดหมายเหตุแห่งชาติซึ่งมีเครื่องปรับอากาศรักษาเอกสารเก่าแก่ต่าง ๆ เอาไว้เป็นอย่างดีแห่งหนึ่งแล้ว (แต่รูปเก่าเมืองไทยที่วาดโดยฝรั่ง หรือชาวต่างประเทศอื่น ๆ ยังมีน้อย ส่วนใหญ่จะเป็นรูปถ่ายของเมืองไทยเอง)

ธีรพจน์มีความหวังตั้งไว้ในใจว่าในอนาคตเขาจะนำรูปเก่าที่เขาสะสมไว้นี้ออกมาเผยแพร่ให้เยาวชนได้รู้ได้เห็นบ้าง เพื่อกระตุ้นให้เด็กมีจินตนาการ มีความคิด ความใกล้ชิดกับของเก่าในอดีต เขากล่าวต่อนหนึ่งเมื่อใกล้จบการสนทนาว่า

“ผมอยากทำห้องสมุดเอกสารแทนที่จะเป็นภาพถ่ายก็แสดงเอกสารโบราณเปิดให้คนดู แต่ความรู้สึกผมเอง ผมไม่อยากทำที่กรุงเทพฯ...อยากกลับไปทำที่สงขลา นี่คือการตั้งใจที่มีมานานแล้ว คือนึกถึงตัวเองสมัยเรียนหนังสือเรารู้ว่าเราเป็นเด็กต่างจังหวัด โอกาสที่จะเห็นหลายสิ่งหลายอย่างมันไม่เท่ากับคนที่มาเรียนหนังสือในกรุงเทพฯ ในกรุงเทพฯ ถ้าเขาสนใจอะไร เขาอาจไปดูได้ที่หอสมุดแห่งชาติ แต่ถ้าคุณเป็นเด็กต่างจังหวัด คุณจะมีโอกาสไปดูได้ที่ไหน...ไม่มีโอกาสเลย เพราะฉะนั้นผมจึงอยากจะทำอะไรให้กับคนในท้องถิ่น ถิ่นที่เราเติบโตมาบ้าง”

“เมื่อสมัยเรียนชั้นอนุบาลประมาณเดือนละครึ่ง ครูเคยพาเด็ก ๆ ไปที่สำนักงานข่าวสารอเมริกัน (ยูซิส) ที่สงขลาเราได้ดูหนังอะไร เรามีความรู้สึกตื่นเต้น สำนักงานแห่งนั้นอย่างน้อยเป็นที่เปิดหูเปิดตาให้เราเห็นโลกกว้าง คนไทยเราเองก็น่าจะมีของพวกนี้บ้าง หากให้เด็ก ๆ ได้ผลัดเปลี่ยนกันมาดู ผมถือว่ามันเป็นการสร้างสรรค์สังคม ถึงเด็ก ๆ จะดูเพียง ๑๐ นาที ๒๐ นาที ผมก็เชื่อว่าเขาคงได้ความคิดสร้างสรรค์กลับไปบ้าง ที่สำคัญที่สุดคือ ในการนำเสนอหนังนั้น ของไม่จำเป็นต้องเยอะ ...ถึงจะน้อย แต่ก็ให้เป็นของมีคุณภาพ การนำเสนอเป็นเรื่องสำคัญที่สุด ทำอย่างไรให้เขาดูแล้วเกิดความประทับใจ นี่เป็นเรื่องที่ผมคิดอยู่ในใจ คิดว่าไม่ช้าก็เร็วคงทำแน่ ๆ”

ขอให้เขาทำงานอันมีเป้าหมายนำยกย่องนี้สำเร็จเถิด ●

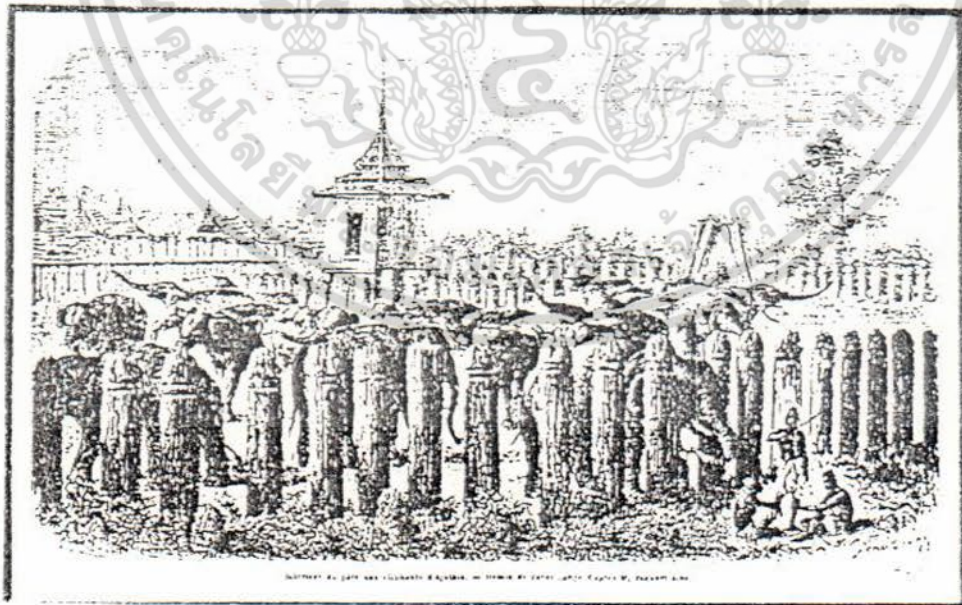

ขอขอบคุณ : คุณณภันต์ เสวิกุล ที่ให้ความช่วยเหลือแนะนำให้พบกับคุณธีรพจน์ จรูญศรี

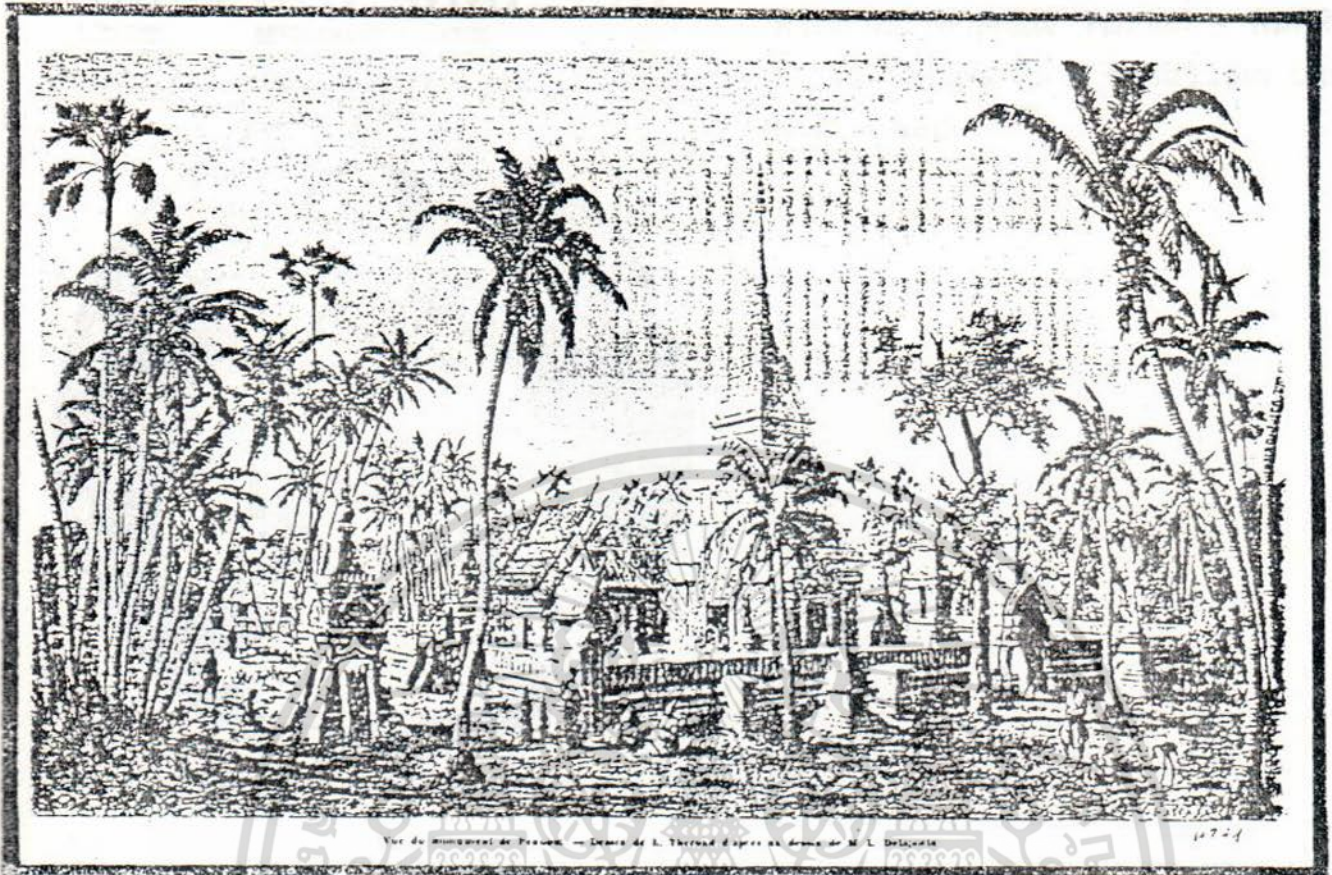
เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

คณะสำรวจชาวฝรั่งเศส

เพนียดคล้องช้างที่อยุธยา วาดโดย โบกูร์ท์ (จากรูปถ่ายซึ่งไม่บอกว่ายถ่ายโดยใคร)
เป็นรูปฉีกจากหนังสือ ไม่ทราบชื่อหนังสือต้นเดิม แต่รูปมุมเดียวกันนี้เคยเห็นตีพิมพ์
ในหนังสือของนักสำรวจที่ชื่อ อังรี มูโอ สมัยรัชกาลที่ 4
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

Vue du monument de Pagan — D'après de L. Théron d'après les dessins de M. L. Delacour

174

รูปวาดลายเส้นพระธาตุพนมที่ทางร้านฉีกออกมาจากเล่มให้ข้างระบายสีแล้ว

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

LES HOTES DE LA FRANCE

พระบรมฉายาลักษณ์ รัชกาลที่ 5 พิมพ์ลงปกหนังสือพิ
 เลอ เปอตีท เจอร์นอล ของฝรั่งเศส ฉบับวันที่ 19 กันยายน
 พ.ศ. 2440

รัชกาลที่ 5 พระมเหสี (สมเด็จพระนางเจ้า
 สุนันทากุมารีรัตน์) และพระสงฆ์ ระบายสี
 ช่างผู้วาดนำภาพถ่ายต่างวาระมาเป็นแบบ
 วาดให้รวมอยู่ในรูปเดียวกัน ไม่ทราบชื่อหนังสือ

M. H. S. S. M. S. S.

Mont and Mountain von Siam.

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
 ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

REINE ET PRINCE DE SIAM AVEC UN PAGE

พระราชินี เจ้าชาย และมหาดเล็ก ภาพพิมพ์สีโดยช่างฝรั่งเศส
ไม่ทราบชื่อหนังสือต้นเดิม เข้าใจว่าวาดจากรูปถ่ายสมเด็จพระเทพ-
ศิรินทราบรมราชินี ในรัชกาลที่ 4 และเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ (รัชกาล
ที่ 5 เมื่อยังทรงพระเยาว์) หากแต่มีความผิดเพี้ยนไปค่อนข้างมาก

Le Petit Journal

SUPPLEMENT ILLUSTRÉ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้แก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงเนื้อหา
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีกานำไปใช้

ภาพวาดเมืองไทยเมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยา 300 ปี มาแล้ว ยังอยู่ในสภาพดีเยี่ยม

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

พระบรมมหาราชวังและทิวทัศน์บางกอก ริมห้างแม่น้ำเจ้าพระยา ภาพพิมพ์สีบนปกของหนังสือพิมพ์
 เลอ เปอตีท เจอร์นอล ฉบับวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2436 กลางสมัยรัชกาลที่ 5

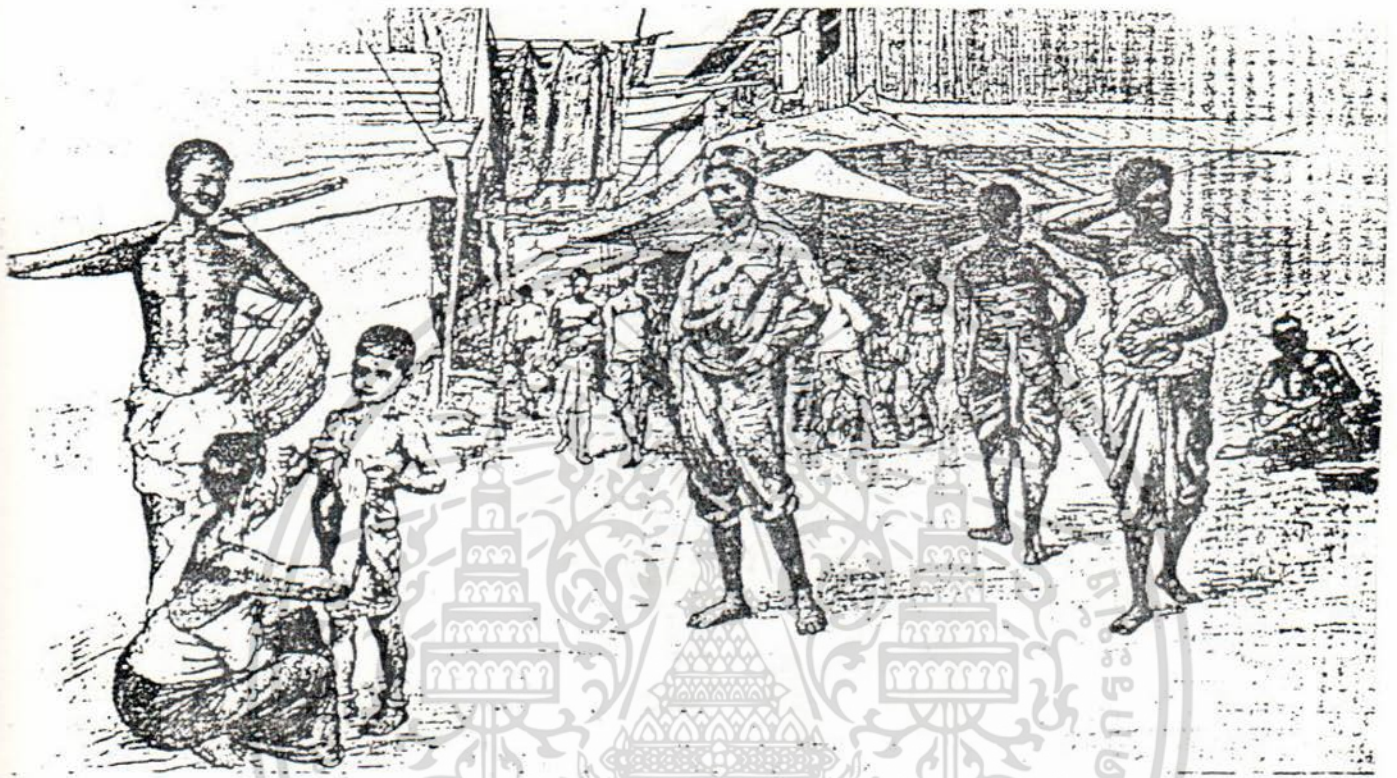
เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช และทิวทัศน์บางกอก มองจากพระปรางค์วัดอรุณา เมื่อสมัยรัชกาลที่ 4
 เป็นภาพวาดลายเส้น ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ ดิ อิลลัสเตรท ลอนดอน นิวส์ ของอังกฤษ ฉบับที่ 25
 พฤษภาคม พ.ศ. 2410 เฉพาะรูปเรือพระที่นั่งนั้น มีภาพถ่ายต้นฉบับถ่ายโดย จอห์น ทอมสัน
 หลงเหลืออยู่ในหอจดหมายเหตุแห่งชาติของไทยและทราบจากข่าวที่หมอบรัดเลย์เขียนในบางกอก-
 รีคอร์เดอร์ ว่าเป็นกระบวนเรือเมื่อเสด็จไปทอดพระกฐิน

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
 ไม่ว่าจะกรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

"แม่ว" เด็กผู้หญิงไทย อีกภาพหนึ่งใน เลอ ท้าวรี เดอ มอง

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

สภาพชีวิตในบางกอก พลตระเวน ทิ้งควาผ้าแถบและบ้านเรือน ร้านค้า

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

"แม่พอน เปนลูกนายจีนหลิน ลิงคะโป แม่สายบัว บ้างกอก"
รูปวาดเด็กผมจุกลูกคนรวย ผู้วาดอาจให้คนไทยช่วยเขียน
ชื่อเจ้าตัวกำกับภาพเอาไว้เหมือนเช่นที่ได้เขียนกำกับในภาพ
อื่น ๆ อีกหลายภาพ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ทูตไทยที่ไปเข้าเฝ้าสมเด็จพระนางเจ้าวิคตอเรีย เมื่อ พ.ศ. 2400 สมัย ร.4 ตีพิมพ์
ในหนังสือพิมพ์ ดิ อิลลัสเตรท ลอนดอน นิวส์ ฉบับวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2400
วาดจากภาพถ่าย ผู้วาดคือ ในการเดินทางครั้งนี้ ล่ามไทยที่ชื่อหม่อม-
ราชไชยทัตเขียนจดหมายเหตุและ "นิราศลอนดอน" ไว้อย่างละเอียดเป็นที่รู้จักกันทั่วไป

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับกรใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้